

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГРАНД-НАРАТИВ: ПІДХОДИ, КОНЦЕПЦІЇ, РЕАЛІЗАЦІЯ

Шановні читачі, у цьому числі журналу в рубриці «Сучасний український гранд-наратив: підходи, концепції, реалізація» редакція продовжує публікувати відгуки (попередні див.: УІЖ. – 2013. – №1) на статтю Г.В.Касьянова й О.П.Толочка «Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України», надруковану в №6 «Українського історичного журналу» за 2012 р.

Конструювання чи деконструкція: як повинна виглядати «майбутня історія України»?*

Із великим зацікавленням я прочитав статтю Г.В.Касьянова й О.П.Толочка «Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України». Передусім мені хотілося б висловити вдячність редакції «Українського історичного журналу» за привернення моєї уваги до даної статті та запрошення до дискусії, якщо вона викличе мій інтерес.

З перших рядків статті київських колег три речі стають очевидними: 1) що еліта науковців-істориків у сучасній Україні з якихось причин вважає своїм обов'язком написати та опублікувати нове «остаточне» видання багатотомної історії України; 2) що колег Г.В.Касьянова і О.П.Толочка не задовольняє манера, в якій були написані всі існуючі до сьогодні історії України; 3) автори вважають самий жанр національної історії таким, що вичерпав інтелектуальний ресурс для саморозвитку (с.11)**.

Перш ніж продовжувати, слід роз'яснити питання термінології. Схоже, що автори використовують термін «нація» на означення явища, для дефініції якого я вживаю «національність» (свою позицію на цей предмет відстоюю в іншому місці, див.: Ейдос. – 2008. – Вип.3). Під національністю я розумію групу людей, яких об'єднує одна або кілька наступних рис: окрема спільна територія (можливо, але не обов'язково, державність), мова, історична традиція, релігія, культурні цінності та етнографічні особливості. Використовуючи термін «національність», я хотів би прояснити різницю між людьми, з одного боку, і державою – з іншого. Є два різних поняття, для визначення яких у багатьох мовах існує лише одне слово: «нація». Отже, під «національною історією» можна розуміти як історію держави, так і історію народу. На моє глибоке переконання, це

* Переклад з англійської мови – Надія Кушко (Торонто, Канада)

** Тут і нижче вказано сторінки з публікації Г.В.Касьянова й О.П.Толочка в №6 «Українського історичного журналу» за 2012 р. (прим. ред.).

два докорінно відмінні різні жанри історієписання – чи такі, що повинні бути відмінними.

На початку статті Г.В.Касьянов і О.П.Толочко декларують своє розуміння основних характеристик національної історії: 1) її телеологічний характер; 2) її функціонування на двох рівнях, а саме «як навчальна дисципліна та як “академічний” канон»; 3) що вони приймають як аксіому, що нація (за нашою термінологією – національність) існувала завжди. Критикуючи ці риси національної історії як жанру, колеги Г.В.Касьянов і О.П.Толочко долучаються до численної когорти істориків в інших країнах, які протягом десятиліть, і з тих же причин, висловлювали скептичне ставлення щодо цінності національної історії. Однак вони, здається, не визнають, що багато їхніх колег в інших країнах вже намагалися поліпшити мистецтво написання національної історії, використовуючи зі своїх наративів риси, означені вище як «вади».

Нам здається, що Г.В.Касьянов і О.П.Толочко щиро вважають, нібито вони зробили вражаюче спостереження, що «сучасність визначає минуле» і що «Історія Бельгії» Анрі Піренна виглядає «доволі абсурдною», оскільки є прикладом «конструктивістської історіографії» (с.12). Безумовно, сучасне визначає минуле, тому що це історики, які створюють минуле, а отже ми всі, є конструктивістами. Невже колеги Г.В.Касьянов і О.П.Толочко дійсно думають, що професія історика полягає у чомусь іншому? Невже вони справді вважають, що існує «минула реальність», яка може бути повністю зрозумілою лише за умови правильного методологічного підходу і, звичайно, при рішучому відкиненні всіх ідеологічних й телеологічних понять?

«Конструктивістові» Анрі Піреннові Г.В.Касьянов і О.П.Толочко протиставляють «деконструктивіста» Іммануїла Валлерштайна. Схоже, що колеги Г.В.Касьянов і О.П.Толочко раді представити себе в ролі деконструктивістів, принаймні настільки, наскільки вони бажають підважити й відкинути те, що вони вважають невідповідним нинішній добі: практику написання національної історії та ідеологічно підозрілий мастер- або гранд-нарратив, що знаходить своє відображення в таких історіях. Здійснивши деконструкцію всього вищеприданого, що пропонують панове Г.В.Касьянов і О.П.Толочко як конструктивну йому заміну?

Перша їх скарга полягає в тому, що національні історії за самою своєю природою не призначені для того, аби читач дізнався «щось нове про минуле», або щоб допомогти тому ж читачеві «дізнатися про новітні тенденції в науці» (с.13). Це здається дивним, оскільки численні недавні історичні дослідження в посткомуністичних країнах від Естонії до Румунії, які Г.В.Касьянов і О.П.Толочко оцінюють дуже скептично, таки доносять до читачів багато нової інформації про минуле (пам'ятаєте всі ці «білі плями», які повинні бути заповнені?). У працях деяких із кращих авторів ці національні наративи також представляють елементи нових концептуальних і методологічних підходів, призначених для кращого розуміння минулого.

Г.В.Касьянов і О.П.Толочко також нагадують нам про те, що «національна історія – це свого роду “біографія” нації» (с.6). Це досить справедливе твердження, але національні історії не повинні бути тільки історіями народів,

вони також можуть бути історіями держав. Більше того, такі національні історії можуть описувати територію як до утворення держави на ній, так і після її зникнення. Однак саме у цьому пункті Г.В.Касьянов і О.П.Толочко категорично відкидають такий підхід. Усі майбутні «національні» історії повинні бути написані, як стверджується у статті, «в ненаціональний спосіб», що, на думку авторів, означає «відкидання тиранії територіальності», тобто географічних рамок сучасної нації-держави, сформованої в новітній час (с.14).

Знову ж таки, ми змушені запитати: як повинна, на думку колег, виглядати пропонована нова багатотомна історія України? Відповідь Г.В.Касьянова і О.П.Толочка представлена в термінах настільки розпливчастих, що навіть важко здогадатися про їх зміст: «Майбутня “історія України” може бути насправді описом суми історичних досвідів (не обов’язково пов’язаних між собою) з власними смислами, які не корелюють із пізнішими» (с.21). Читачеві, однак, так і не сказано, що є одиницею аналізу. Іншими словами, що розуміється під «Україною», котра, як можна здогадатися, є предметом майбутньої «Історії України»?

Намагаючись конкретизувати свою концепцію, Г.В.Касьянов і О.П.Толочко демонструють як зразок кілька багатотомних історій країн, регіонів та історичних періодів, які знаходяться у процесі або вже опубліковані видавництвом «Cambridge University Press» у Великобританії. Поряд з участю авторів із різних країн, прихильників різних інтелектуальних шкіл, передбачувані переваги історій, опублікованих у Кембриджі, на думку Г.В.Касьянова і О.П.Толочка, у тому, що вони є «deskriptivними», натомість «східноєвропейські національні історії ще й прескриптивні, адже вони наказують, як та що саме треба думати про минуле» (с.16). Так це, чи ні у цих неназваних «східноєвропейських національних історіях», але чи наші київські колеги справді вірять, що автори історій, опублікованих у Кембриджі, пишуть свої праці в якомусь соціальному вакуумі й навіть думки не мають, аби вплинути на погляди читачів про минуле? Особливо іронічно виглядає увага Г.В.Касьянова і О.П.Толочка до «Кембриджської історії Росії». Вони посилаються лише на том III «Двадцятє століття» (том I, присвячений Київській Русі та Московії, побачив світ ще 2006 р.). Попри те, що «Кембриджська історія Росії» написана дуже добре інформованими фахівцями, вона в багатьох відношеннях являє собою дещо «розведену водою» версію традиційного «росієцентричного» погляду на історію Східної Європи. Таким чином, історія Росії вбирає у себе історію Київської Русі, Московського царства, Російської імперії, Радянського Союзу й Російської Федерації, і у цьому наративі Україна у кращому випадку виступає лише периферійним об’єктом, вартим обговорення лише в одному з двадцяти розділів тому III.

На щастя, у своїй статті Г.В.Касьянов і О.П.Толочко не згадують транс-націоналізм (що б це не означало) як відповідну концептуальну засаду для написання історії, хоча вони, здається, симпатизують цьому підходу в інших своїх історіографічних статтях та нарисах.

На завершення хотілося б висловити спостереження, що Г.В.Касьянов і О.П.Толочко щиро вважають, нібито вони успішно деконструювали й

«розгромили» парадигму національної історії/ґранд-наративу. Вони, однак, не пропонують нічого конкретного на заміну. Наскільки мені відомо, за всю свою наукову кар'єру ані Г.В.Касьянов, ані О.П.Толочко не видали повної синтетичної праці з історії України. Можливо, колегам спершу слід спробувати сили в написанні однотомної історії, або принаймні скласти щонай докладніший, розділ за розділом, план такої історії? Тільки тоді ми зможемо дізнатися, що вони мають на увазі під «майбутньою історією України». І лише тоді ми зможемо відповісти по суті на їх «запрошення до дискусії».

Павло Роберт Магочій
(Торонтський університет, Канада)